

کارنامه حوزه علمیه قم با چالش وهابیت در صدساله اخیر^۱

قاسم میرزایی^۲

چکیده

پژوهش حاضر به منظور گردآوری گزارشی از کارنامه حوزه علمیه قم در صدساله اخیر است که در مواجهه با وهابیت اقدام شده و در پاسخ به چگونگی نقش آفرینی حوزه علمیه قم در مواجهه با وهابیت نگارش شده است. به منظور دستیابی به اهداف پژوهش، از مطالعه کتابخانه‌ای و بیشتر از سامانه‌های مجازی متعلق به مجموعه‌های مرتبط در این حوزه استفاده شده است. اقدامات حوزه علمیه قم در مواجهه با وهابیت، در دو برهه زمانی پیش و پس از انقلاب تفکیک شده است. در برهه پیش از انقلاب، دو بخش از اقدامات شامل «واکنش نسبت به رخداد‌های تاریخی» و «تألیف تک‌نگاری‌ها» بررسی شده است. در برهه پس از انقلاب نیز محورهای چهارگانه پژوهش، آموزش، رسانه و دفاعی مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به فراوانی پژوهش‌ها در این حوزه، روش گردآوری آثار پژوهشی پس از انقلاب از دو رویکرد مواجهه‌ای و مبنائیت به بررسی آثار نقد وهابیت پرداخته شده است، در رویکرد مواجهه‌ای نیز دو محور توصیفی و ردیه‌نویسی (با دو متغیر تدافعی و تهاجمی) برای دسته‌بندی آثار مورد توجه قرار گرفت که نتایج ذیل به دست آمد؛ در حوزه پژوهش از بررسی گونه‌شناسی کتب منتشر شده در نقد وهابیت، بالاترین آمار کتاب‌ها به ترتیب با رویکرد توصیفی، تدافعی و پس از آن تهاجمی تولید شده است. همچنین از بررسی بیش از ده نشریه علمی که افزون بر هزار مقاله در آنها تولید شده است، حدود ۶۵۱ مقاله در نقد وهابیت در محورهای نقد مبنائی، پاسخ به شبهات، جریان‌شناسی، نقد کتب وهابیت، تقریب و وحدت بوده است. در بخش پایان‌نامه‌های مختص حوزه در مقطع سطح ۳ و ۴ نیز بیش از ۱۵۰ رساله حوزوی در نقد وهابیت تولید شده است که در محورهای گوناگونی توزیع شده‌اند. در حوزه رسانه، ضمن حضور ده‌ها پایگاه مجازی فعال ضد وهابی، تولیدات بدیعی در این عرصه دیده می‌شود که قابل تحسین است.

واژگان کلیدی: نقد وهابیت، مواجهه با وهابیت در ایران، حوزه علمیه قم، کارنامه حوزه پیش و پس از انقلاب.

۱. این مقاله با حمایت دبیرخانه همایش بین‌المللی یکصدمین سالگشت بازتأسیس حوزه علمیه قم و دستاوردها و نکوداشت آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری^۳ تألیف شده است.

۲. دانشجوی دکتری مدرسی معارف اسلامی و دانش‌آموخته سطح ۴ گرایش نقد وهابیت مؤسسه دارالاعلام (ghasem.mirzaii60@gmail.com).

مقدمه

بررسی مواجهه حوزه علمیه قم در برابر وهابیت را می‌توان در دو دوره پیش و پس از انقلاب مورد مطالعه قرار داد. نتایج تحقیق دو دوره مذکور نشان می‌دهد هرچند «اقدامات مناسب در رخدادهای» و «تک‌نگاری‌های پیش از انقلاب» علیه وهابیت را به‌عنوان کارنامه آن دوره می‌توان نام برد، ولی با شروع انقلاب اسلامی، از آنجا که حوزه علمیه قم بانی گفتمان انقلاب اسلامی با مرجعیت شیعی بود، به‌شدت مورد حمله وهابیت واقع شد که البته بیشترین پویایی و تقابل فکری نیز در این دوره رقم خورد. نتیجه چنین پویایی را در تأسیس مؤسسات متعدد و تلاش بی‌وقفه مجموعه‌ها و نهادهای گوناگون حوزوی می‌توان دید که سبب شد تازه‌های بی‌بدیلی در عرصه‌های گوناگون رقم بخورد. پژوهش پیش رو به فعالیت‌های علمی پیش از انقلاب در حوزه تألیف برخی تک‌نگاری‌ها و مجموعه اقدامات حوزه علمیه در واکنش به حوادث و رخدادهای مربوط به وهابیت اشاره شده است و در توصیف فعالیت‌های پس از انقلاب به‌طور مفصل در چهار رویکرد پژوهشی، آموزشی، رسانه‌ای و دفاعی متمرکز شده است.

۱. مواجهه با وهابیت در دوران پیش از انقلاب

مواجهه حوزه علمیه قم را که مواجهه عناصر تأثیرگذار و تربیت‌شده متعلق به حوزه علمیه قم است، در دو بخش می‌توان دسته‌بندی کرد: بخش نخست، اقدامات علما در واکنش به رخدادهای حوادثی که منشأ آن حوادثی بود که در مکه و مدینه توسط سعودی‌ها رقم خورده بود و بخش دوم نیز تک‌نگاری‌هایی که علیه افکار وهابیت تألیف یافته بود.

۱-۱. واکنش نسبت به رخدادهای تاریخی

چندین رخداد تاریخی مهم در مکه و مدینه سبب شد حوزه علمیه قم و تربیت‌یافتگان آن به واکنش‌های جدی اقدام کنند.^۱ یکی از این رخدادهای اعدام شخصی ایرانی به نام ابوطالب یزدی

۱. هرچند مبدأ برخی حرکت‌ها در شهرهای خارج از قم گزارش شده است، ولی به‌دلیل رهبری و مدیریت رخدادهای مربوطه از سوی علما، چنین حرکت‌هایی به‌دلیل تأثیرپذیری از حوزه علمیه قم، به آنجا منسوب می‌گردد و اساساً

مربوط می‌شود که به اتهام دروغین توهین به خانه خدا به دست مأموران سعودی کشته شد؛ ماجرا از این قرار بود: ابوطالب در سال ۱۳۲۲ که به حج تمتع عزیمت کرده بود، در حال طواف بر اثر گرمی هوا و پُربودن شکم، دچار حالت تهوع شد و برای اینکه زمین مسجد آلوده نشود، گوشه جامه احرام خود را مقابل دهان گرفت و در آن استفراغ کرد و اطراف آن را گرفت تا در مسجد نریزد، اما قدری از آن مواد از گوشه جامه‌اش بر سنگ‌های مسجد الحرام ریخت. شرطی‌های (پلیس) سعودی به گمان آنکه او قصد نجس کردن مسجد را دارد، وی را دستگیر کردند و همراه چند مصری به عنوان گواه، به محل تجمع پلیس بردند و از آنجا نزد قاضی فرستادند. مصری‌ها به ناحق گواهی دادند و قاضی به قتل آن حاجی بی‌گناه حکم کرد. وی روز چهاردهم ذی الحجه پیش چشم مردم در برابر «مروه» در خیابان با ضرب شمشیر، به جرم آلوده کردن خانه خدا کشته شد (قاضی عسکر، ۱۳۸۴، ص ۱۹).

پس از رسیدن خبر قتل ابوطالب، در واکنش به این اقدام سعودی‌ها، موجی از خشم، ناراحتی و اعتراض در میان شیعیان جهان پدید آمد. آیت‌الله سید ابوالحسن اصفهانی که آن‌هنگام در کربلا مقیم بود، واکنشی تند نشان داد و در نامه‌ای به شاه ایران، سکوت او را ناروا دانست و خواهان واکنشی مناسب شد (همان، ص ۸۹). حادثه مذکور باعث عزای عمومی آن سال و تعطیلی پنج‌ساله حج در ایران شد؛ به گونه‌ای که نخستین حج پس از پنج سال تعطیلی، در سال ۱۳۲۷ با همراهی بیش از ده تن از علما همچون سیدحسین فقیه سبزواری، میرزاخلیل کمره‌ای، سیدمحمد بهبهانی، فیض قمی، سیدمحمدتقی خوانساری، حاج میرزا حسین سبزواری، شیخ بهاءالدین نوری، شیخ بهاءالدین محلاتی و محمدتقی فلسفی همراه شد (میقات حج، ۱۳۸۴، ص ۱).

اجمالی از مواجهه علما که در واکنش به وهابیت و سعودی‌ها یا رفتار آنان در مکه و مدینه بود، در بخش اسناد کتابخانه ملی ایران گزارش شده است که به صورت تیتروار ارائه می‌گردد:

– اجتماع و مذاکرات عده‌ای از علما در منزل محمدعلی کاشی، درباره وهابی‌ها و حرمین شریفین؛^۱

جامعه روحانیت آن دوره بی‌ارتباط با یکدیگر نبودند. افزون‌بر آن نقش تربیتی حوزه علمیه قم در بروز چنین واکنش‌هایی بسیار مؤثر بوده است.

۱. سند موجود در کتابخانه ملی ایران با عنوان «مذاکره عده‌ای از علما در منزل محمدعلی کاشی در مورد وهابیت و

- اجتماع تعدادی از روحانیون از جمله امام جمعه خوبی، ظهیرالاسلام و شیخ هادی افجه‌ای در منزل شیخ محمدرضا تنکابنی و گفت‌وگو درباره وهابی‌ها و تشکیل هیئتی به نام هیئت علمای مرکزی و تعطیل عمومی شاهرود؛^۱
- برگزاری تظاهرات در گیلان علیه وهابیون به دلیل توهین به مسجد مدینه و مرقد پیامبر اعظم (ص)؛^۲
- اعلام تعطیلی و عزای عمومی شانزدهم صفر به دلیل بمباران شهر مدینه و مسجدالنبی توسط فرقه وهابی و تلگراف این خبر از تهران به کرمانشاه؛^۳
- حمله به مسجد پیامبر (ص) در مدینه به وسیله وهابی‌ها که سبب اعلام عزای عمومی در کشور شد.^۴

۱-۲. تک‌نگاری‌ها

مقصود از «تک‌نگاری» آثاری است که شیوه رایج و مرسوم یک دوره در نگارش موضوعی خاص نبوده و برخی انگیزه‌ها باعث تألیف در این باب شده است. کتاب **کشف اسرار** امام خمینی (ره) از جمله تک‌نگاری‌های ارزشمندی است که در رد کتاب **اسرار هزارساله** علی اکبر حکمی‌زاده نوشته شده است. نوشته حکمی‌زاده در برهه‌ای آغاز شد که با فروریختن پایه استبداد رضاخانی در سال ۱۳۲۰ و آغاز حکمرانی محمدرضا شاه همراه شد و مجال مناسبی برای مذهب‌یون فراهم شد. در

رسیدگی به مسائل مذهبی»، شناسه سند: ۱۸۴۶/۲۱۰؛ مندرج در:

<http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2719890>

۱. سند موجود در کتابخانه ملی ایران با عنوان «جتماع علما در منزل شیخ محمدرضا تنکابنی و گفت‌وگو در باره وهابیت»، شناسه سند: ۱۸۷۶/۲۱۰؛ مندرج در: <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2720413>

۲. سند موجود در کتابخانه ملی ایران با عنوان «برگزاری تظاهرات در گیلان علیه وهابیون به علت توهین به مسجد مدینه و مرقد پیامبر اعظم (ص)»، شناسه سند: ۷۹۱۱/۲۹۰؛ مندرج در:

<http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1393952>

۳. سند موجود در کتابخانه ملی ایران با عنوان «اعلام عزای عمومی به مناسبت بمباران شهر مدینه و مسجد پیامبر (ص) به وسیله فرقه وهابی»، شناسه سند: ۲۳۲/۹۹۸؛ مندرج در: <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/2898773>

۴. سند موجود در کتابخانه ملی ایران با عنوان «گزارش شهربانی فارس از دسته‌جات عزاداری و روضه‌خوانی روحانیون»، شناسه سند: ۳۵۹/۳۶۴؛ مندرج در: <http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/9210926>

این برهه هجوم افکار ضد دینی تشدید شد تا اینکه با انتشار کتاب **اسرار هزار ساله**، نوشته علی اکبر حکمی زاده و طرح پرسش‌ها و شبهات متعدد در مورد مکتب تشیع و برخی شبهاتی که ارتزاق از افکار وهابیت بود، سبب شد امام خمینی^ع در مدت کوتاهی کتاب **کشف اسرار** را در پاسخ به شبهات مطرح به رشته تحریر درآورد.

حکم‌ی زاده در صفحه نخست **اسرار هزار ساله**، پیشوایان دینی را زیر سؤال برده و می‌نویسد:

پیشوایان دینی ما آنچه تاکنون گفته‌اند و نوشته‌اند، تنها به قاضی رفته‌اند ... اینک من می‌گویم این چیزی را که شما دین نام نهاده‌اید، ۹۵ درصدش گمراهی است و برای اثباتش حاضرم (حکم‌ی زاده، [بی‌تا]، ص ۴).

وی سپس علما را به مبارزه قلمی دعوت کرده و از آنها خواست پاسخ پرسش‌های او را بدهند: حال اگر شما به راستی به گفته‌های خود اطمینان دارید، بیایید تا این گفت‌وگو را در «یک کتاب» تمام کنیم و به قضاوت عامه واگذاریم (همان، ص ۴).

او در انتهای کتاب، سیزده پرسش مطرح کرد که برخی از آن عین شبهاتی بود که وهابیت مبدع آن بوده است؛ مانند حاجت‌خواستن از پیامبر و ائمه، شفاخواستن از تربت و سجده کردن بر آن، ساختن گنبد و بارگاه، که موارد مذکور در نظر وی شرک آلود است (همان، ص ۴۷). حکمی زاده عبارت‌های «يُنَزَّلُ الْغَيْثُ» و «بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ» از فرازهای زیارت جامعه کبیره که خطاب به ائمه اطهار^ع است را شرک و بت‌پرستی می‌خواند و هم‌ساز با وهابیت، مسئله درخواست «ما لا يقدر عليه إلا الله» را با عبارت «خواستن کار خدایی از غیر خدا با فروتنی در برابر او»، شرک می‌پندارد (همان، ص ۸). وی در جایی دیگر لزوم برابر کردن سطح قبر را استنادی برای عدم مشروعیت بنا بر قبور می‌داند و ساختن گنبد و بارگاه را مورد مذمت قرار می‌دهد (همان، ص ۹).

در واکنش به چنین کتابی، امام خمینی^ع در رد افکار حکمی زاده، وهابیت را ریشه افکار او معرفی می‌کند (خمینی، [بی‌تا]، ص ۶) و در کتاب خویش خطاب به حکمی زاده و همفکرانش، چنین اندیشه‌ای را که نتوانسته است پاسخی برای شبهات وهابیت بیابد، به شدت توبیخ می‌کند و آنان را بی‌خبر از هویت وهابیت معرفی می‌کند که نه وزن وهابیت را فهمیدند و نه خواسته‌اند زیر بار عالم دانشمندی بروند و پاسخ اشکالات بی‌خردانه وهابیت را دریافت کنند؛ بنابراین ناچار شدند از وهابیت تقلید کنند (همان، ص ۵). کتاب امام خمینی^ع در جامعه علمی آن روز اثرات مؤثری ایجاد کرد و در دفع افکار آلوده وهابیت وطنی نقش مؤثری داشت.

از تکراری دیگری که رذیه‌ای بر وهابیت محسوب می‌شود، کتاب **آیین جعفری** به زبان فارسی

از شیخ هادی نوری است. کتاب مذکور از حیث زمانی پس از جنایت سعودی‌ها در شهادت حاجی ابوطالب یزدی نگاشته شده است. در بخش‌هایی از فهرست کتاب به چندین مسئله مورد نزاع با وهابیت از جمله زیارت قبر پیامبر ﷺ، استحباب زیارت، معنای عبادت، شفاعت و توسل و استغاثه به انبیا پس از مرگ اشاره شده است (نوری، ۱۳۲۴، ص ۲).

از جمله تک‌نگاری‌های دیگر به نگارش کتاب **شفاعت و توسل**، نوشته سیدکاظم مرادخانی در پانزده جلد (دفتر) می‌توان اشاره کرد. این دفترها هم‌اکنون در آستان قدس رضوی موجود است و تاکنون به مرحله چاپ نرسیده است. با توجه به مطالعه بخش‌های مهمی از کتاب مذکور توسط نویسنده، نوشته مذکور یکی از کتاب‌های غنی در نقد وهابیت به حساب می‌آید که متأسفانه تا پیش از ورود مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت ﷺ به ویرایش جهت چاپ این کتاب، ناشناخته باقی مانده بود؛ هرچند هنوز نیز به مرحله چاپ نرسیده است.

همچنین جا دارد از تک‌نگاری دیگری که در مجله «مکتب اسلام» رخ داده، یاد کنیم؛ مجله‌ای که قدمت آن به سال‌های پیش از انقلاب برمی‌گردد. مجله «مکتب اسلام» از نشریاتی است که پیش از انقلاب اسلامی در مدت حضور چند ده‌ساله خود به تقابل با افکار التقاطی و انحرافی برخاست. نشریه مذکور به نوعی نمای حوزه علمیه قم برای مخاطبان آن دوران محسوب می‌شد که به پاسخ‌گویی مهم‌ترین شبهات و مسائل روز می‌پرداخت. با بررسی عناوین مقالات بیست‌ساله نشریه مکتب اسلام که از سال ۱۳۳۷ تا پیش از انقلاب اسلامی انجام شده بود، به دست می‌آید که بیشترین مقالات منتشرشده مجله مذکور، حول محور مسائل کلام جدید و پاسخ به پرسش‌های تاریخی نگارش شده است. در عین حال در شماره هفتم نشریه مذکور در سال ۱۳۵۳، مقاله‌ای بدون ذکر نویسنده به بررسی مسئله شفاعت با عنوان «آیا در اسلام شفاعت هست یا خیر؟ اگر هست منظور از آن چیست؟» می‌پردازد. مقاله مذکور هرچند نوعی جبهه‌گیری در برابر وهابیت نبوده، ولی به قصد ارائه پاسخ عقلایی به صحت شرعی در مسئله شفاعت می‌پردازد.

۲. مواجهه با وهابیت در دوران پس از انقلاب

با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت شیعی به زعامت امام خمینی ﷺ، جبهه وهابیت همچون جبهه غرب، احساس خطر دوچندانی کرد و هرچه بر دستاوردهای انقلاب اسلامی با زعامت یک رهبری شیعی افزوده می‌شد، دشمنی وهابیت علنی و عمیق‌تر می‌شد؛ به گونه‌ای که

بیشترین تهاجم وهابیت در صدسال اخیر را می‌توان به برهه پس از انقلاب اسلامی نسبت داد. در دوران پس از انقلاب، حوزه علمیه قم در محورهای گوناگونی به صف‌آرایی علیه وهابیت اقدام کرد که باتوجه به رسالت ذاتی حوزه، بیشترین سهم به عرصه دانش و پژوهش متعلق بود. در بخش پیش رو به تبیین چهار اقدام در محورهای پژوهشی، آموزشی، رسانه‌ای و دفاعی در مواجهه علیه وهابیت ازسوی حوزه علمیه قم خواهیم پرداخت.

۲-۱. فعالیت‌های پژوهشی

با بررسی جامعی که یکی از محققان در فضای کتابخانه‌ای و اینترنتی، تا تابستان ۱۳۹۱ (شوال ۱۴۳۲ق) انجام داده است، دست‌کم ۲۳۸۳ اثر در نقد این فرقه به‌رشته تحریر درآمده است. از مجموع آثار شناسایی‌شده، ۱۷۶۳ مورد نوشته‌های نویسندگان شیعی و ۶۲۰ مورد آثار نویسندگان اهل سنت است. همچنین از میان آثار شیعیان، ۱۱۲۴ کتاب، ۴۴۵ مقاله و ۱۹۴ پایان‌نامه حوزوی و دانشگاهی دیده می‌شود (نصر اصفهانی، ۱۳۹۱، ص ۱۶).

باتوجه به اینکه در اثر فوق، آثار مخالفان وهابیت از شیعه و سنی نگارش شده است، ولی مقاله پیش رو درصدد ارائه کارنامه‌ای از مواجهه علمی و عملی حوزه علمیه قم در محورهای چندگانه است؛ بنابراین با روش گونه‌شناسی، آثار سال‌های اخیر نیز مورد توجه قرار گرفته است. حوزه علمیه قم در بخش پژوهش، آثار و فعالیت‌های گسترده‌ای در مواجهه با وهابیت تولید کرده یا به‌انجام رسانده است. در این بخش چهار محور شامل: مقاله، کتاب، پایان‌نامه و برگزاری همایش بررسی شده است.

۲-۱-۱. مقاله

از آنجاکه مقالات در بسته نشریات ارائه می‌شود، گزارشی اجمالی از برخی نشریات ارائه می‌گردد. از میان انبوه نشریاتی که در مقالات به مواجهه با وهابیت پرداخته‌اند، برخی به‌صورت تخصصی به موضوع وهابیت پرداخته‌اند که از آنها می‌توان به نشریه «سلفی‌پژوهی» با رتبه علمی پژوهشی و نشریه «سراج منیر» با رتبه علمی ترویجی اشاره کرد. دو نشریه مذکور حاوی مطالب مرتبط و ارزشمندی در نقد وهابیت‌اند. باوجوداین نشریات متعددی هستند که با مقالات‌شان به مواجهه علمی با وهابیت رفته‌اند که چندین مجله در این باره بیشتر خودنمایی می‌کند. نشریاتی که به‌ترتیب بیشترین مقالات مرتبط با نقد وهابیت دارند، شامل موارد ذیل است:

سراج منیر، ۳۲۵ مقاله / سلفی پژوهی، ۳۵ مقاله / تحقیقات کلامی، ۳۰ مقاله / پژوهشنامه مذاهب اسلامی، ۲۷ مقاله / صراط، ۲۳ مقاله / پژوهشنامه حج و زیارت، ۱۷ مقاله / کلام اسلامی، ۱۵ مقاله / مجله اندیشه تقریب، ۳۸ مقاله.

باتوجه به اینکه مقالات مجله اندیشه تقریب با محتوای تقریب و وحدت می باشد، در انتها ذکر شده است. برخی نشریات نیز به فراخور موضوعات هر شماره، مباحثی درمورد نقد وهابیت در آنها یافت می شود؛ ازجمله: پرسمان، زمانه، نسیم بیداری، پژوهش های اعتقادی کلامی، پیام انقلاب، پنجره، معرفت، علوم حدیث، درس هایی از مکتب اسلام، اخبار شیعیان، شیعه شناسی، جهان اسلام و میقات.

آثار متعددی در نقد وهابیت تولید شده است که ذکر آثار تولیدشده از گنجایش نوشتار حاضر خارج است. ولی بررسی گونه شناسی مقالات نقد وهابیت نیز تصویر صحیحی را از آنچه به طور کلان در مواجهه با وهابیت رخ داده است، می تواند به نمایش بگذارد. مجموعاً دو شکل از گونه شناسی آثار نقد وهابیت با رویکرد «توصیفی و ردیه نویسی» و «محمورشناسی» ارائه شده است که در بخش محورشناسی مؤلفه هایی چون «مبناشناسی، جریان شناسی، شبهه شناسی، ترجمه نگاری و گزارشی» در نوشتار حاضر به بررسی آثار می پردازد. گونه شناسی با رویکرد محوریابی در «مقالات» و گونه شناسی با رویکرد توصیفی - ردیه نویسی در «کتابها» مورد ارزیابی قرار گرفته است.

در توضیح مطلب مذکور باید گفت گونه ای از دسته بندی آثار نقد وهابیت وجود دارد که چنین آثاری را می توان در دو دسته «توصیفی» و «ردیه نویسی» تقسیم کرد. ردیه نویسی نیز در دو دسته تدافعی و تهاجمی قابل دسته بندی است. رویکرد توصیفی، رویکردی است که در وصف یک جریان یا افکار، به بررسی شاخصه های فکری آن می پردازد و نقش پُررنگی در نقد و ردّ آرا و افکار آن جریان و افراد ندارد، ولی مبنای ردیه نویسی بر نقد یا ردّ آن فکر و جریان، تعلق گرفته است. در رویکرد ردیه نویسی نیز دو جنبه دفاعی و تهاجمی در آثار قابل مشاهده و ردیابی است؛ بدین صورت که گاهی مؤلف در مقام دفاع از مذهب خود برمی آید؛ مانند تألیفاتی که درصدد پاسخ به شبهات وهابیت در توسل، استشفاع، تبرک و... تولید شده اند، ولی گاهی در مقام ردّ و تهاجم بر مذهب مخالف گام می نهد؛ برای مثال تألیفاتی که مدعای توحیدی بودن باور وهابیت را مبتنی بر نص صریح قرآنی یا روایی به چالش می کشد.

برخی تألیفات نیز به گونه‌ای خاص و در محورهای چندگانه قابل قسمت‌اند و شامل نقد مبانی، شبهه‌شناسی، جریان‌شناسی و تاریخ، وهابیت‌شناسی، ترجمه آثار، گزارش یا نقد کتاب و تقریب و وحدت می‌باشند.

گونه‌شناسی کتب و مقالات			
گونه مواجهه‌ای	توصیفی	رویکردی است که در وصف یک جریان یا افکار، به بررسی شاخصه‌های فکری آن می‌پردازد و نقش پُررنگی در نقد و ردّ آرا و افکار آن جریان و افراد ندارد (وصف دیگران)	
		رویکردی که در مقام دفاع از مذهبی است که برخی آموزه‌های آن مورد تهاجم قرار گرفته است؛ مانند تألیفاتی که درصدد پاسخ به شبهات وهابیت در توسل، استشفاع برآمدند (دفاع از خود)	
	ردیه‌نویسی	تدافعی	رویکردی که در مقام ردّ بر مذهب مخالف گام می‌نهد؛ مانند تألیفاتی که باورهای ضدتوحیدی وهابیت را مبتنی بر قرآن کریم ردّ می‌کند (ردّ دیگران)
گونه محورشناسی	مبناشناسی		
	جریان‌شناسی		
	شبهه‌شناسی		
	ترجمه‌نگاری		
	گزارش و نقد کتاب		
	مصاحبه‌ای		
	تقریبی وحدتی		

بر اساس چندین مجله تخصصی که به ترتیب بیشترین مقالات نقد وهابیت را می‌توان در آن یافت، گونه‌شناسی مقالات نقد وهابیت به شرح ذیل است: ۱. محور مبانی همچون توحید و شرک، سنت و بدعت؛ ۲. محور شبهات؛ ۳. محور جریان‌ها که به تاریخ و سیر اندیشه می‌پردازد و محورهای دیگر. با توضیح مذکور، در ادامه شرح اجمالی از گونه‌شناسی مقالات در مجلات گوناگون ارائه می‌شود.

از مجلات مورد توجهی که مقالات نقد وهابیت را به کثرت به خود اختصاص داده است، به مجله «سراج منیر» متعلق به دارالاعلام لمدرسة أهل البيت علیهم‌السلام می‌توان اشاره کرد. مجله سراج منیر،

مجموعه‌ای از ۵۱ شماره و ۴۱۳ مقاله در نقد وهابیت تولید کرده است که در رتبه علمی ترویجی، پُر تعدادترین مقالات را در نقد وهابیت در خود جای داده است (<http://serajemonir.darolelam.ir>). محتوای ۴۱۳ مقاله از مجموعه مقالات در مجله مذکور شامل گستره وسیعی از محورهای تحقیق است که نقد مبانی، نقد شبهات، جریان‌شناسی، نقد، گزارش یا ترجمه کتاب از جمله مهم‌ترین محورها به حساب می‌آید که تعداد محورهای مقالات در نقد مبانی ۸۱ مقاله، پاسخ به شبهات ۱۲۰ مقاله، جریان‌شناسی ۶۱ مقاله، نقد یا گزارش کتاب ۷۱ مقاله، مصاحبه ۱۹ مورد و وحدت و تقریب ۴ مورد می‌باشد (<https://ajsm.atu.ac.ir>). مابقی مقالات نیز به سخن سردبیر و مصاحبه و مواردی دیگر اختصاص یافته است.

از جمله مجلات پژوهشی، مجله «سلفی‌پژوهی» است که اختصاصاً مأموریت نقد وهابیت را به عهده دارد و دست کم ۴۱ مقاله در شانزده شماره به چاپ رسانده است که غالباً با رویکرد تهاجمی بوده است (<http://salafi.darolelam.ir>). محورهای ۴۱ مقاله مذکور به شرح ذیل است: ۲۰ مورد نقد مبانی وهابیت، ۱۲ مورد پاسخ به شبهات، ۵ مورد نقد جریانی، ۲ مورد نقد کتاب و ۲ مورد نقد شخصیت‌هاست (<http://salafi.darolelam.ir>).

از دیگر مجلات پژوهشی که مقالاتی در نقد وهابیت در آن به چشم می‌خورد، مجله «تحقیقات کلامی» است که از ۴۱ شماره مجلدات آن مجموعاً بیش از ۲۴۴ مقاله تولید شده است و از ۳۳ مقاله آن، ۱۷ مقاله در محور نقد مبانی وهابیت، ۱۲ مقاله نقد شبهات، ۵ مقاله جریان‌شناسی و ۲ مقاله گزارش یا نقد کتاب است (<https://www.tkalam.ir>).

از مجلات علمی پژوهشی، پژوهشنامه «مذاهب اسلامی» است که متعلق به دانشگاه ادیان و مذاهب است. از مجموع ۱۹ شماره در مجله مذکور تعداد ۳۹ مقاله در نقد وهابیت با محورهای نقد مبانی ۲۰ مقاله، نقد شبهات ۴ مقاله، جریان‌شناسی ۹ مورد و نقد یا گزارش کتاب ۳ مورد و یک مورد نیز با موضوع تقریب و وحدت است (<https://mazaheb.urd.ac.ir>).

از دیگر مجلات پژوهشی که در نقد وهابیت مقالاتی در آن ارائه شده است، به پژوهشنامه «حج و زیارت» می‌توان اشاره کرد که سازمان حج و زیارت متولی آن است. تعداد بیش از ۱۳۴ مقاله از ۲۱ شماره در نشریه مذکور منتشر شده است. هرچند بیشترین مقالات مجله مذکور حول محور مباحث فقهی یا اجتماعی حج است، در عین حال دست کم ۲۴ مقاله در نقد وهابیت و مباحث مرتبط با آن

وجود دارد که بیشتر با رویکرد توصیفی و انتقادی به مواجهه با وهابیت گام نهاده است. مقالات مذکور ۳ مورد در محور نقد مبانی، ۱۶ مورد پاسخ به شبهات، ۴ مورد جریان‌شناسی و ۱ مورد گزارش کتاب است (<https://journal.hzrc.ac.ir>).

مجله «صراط» از مجلات علمی تخصصی است که در آن تعدادی از مقالات، موضوع نقد وهابیت را به خود اختصاص یافته است. مجله مذکور متعلق به مؤسسه مذاهب اسلامی است. از بررسی ۲۶ شماره از فصلنامه مذکور، تعداد ۲۳ مقاله در نقد وهابیت با محورهای نقد مبانی ۵ مورد، نقد شبهات ۸ مورد، جریان‌شناسی ۹ مورد و ترجمه و معرفی شخصیت ۱ مورد دیده می‌شود (<https://mazaheb.ir>).

از بررسی بیش از ۷۱۵ عنوان مقاله از ۱۲۳ شماره مجله «کلام اسلامی» وابسته به مؤسسه امام صادق (ع) در فصلنامه پژوهشی خود که در وبگاه رسمی قابل مشاهده است، دست‌کم ۱۵ مقاله در نقد وهابیت تولید شده است که با محورهای نقد مبانی ۵ مورد، نقد شبهات ۸ مورد و جریان‌شناسی ۲ مورد می‌باشد (<http://www.kalamislami.ir>).

مجله «اندیشه تقریب» متعلق به پژوهشگاه مطالعات تقریبی است که از میان ۳۹ شماره نشریه، ۲۹ مقاله درباره اندیشه وحدت و تقریب نگارش شده است که چنین رویکردی برای روشنگری و وحدت میان مسلمانان و دفع اختلاف‌افکنی وهابیت لازم است. علاوه بر مقالات تقریب در نشریه مذکور چندین مقاله در محور نقد مبانی ۶ مقاله و نقد شبهات ۲ مقاله و جریان‌شناسی ۱ مقاله وجود دارد (<https://taqribstudies.ir>).

از مجلات علمی پژوهشی دیگر، مجله «پژوهشنامه کلام» است که متعلق به جامعه‌المصطفی می‌باشد. از میان ۱۸ شماره در مجله مذکور تعداد ۷ مورد از مقالات در نقد وهابیت، در محورهای نقد مبانی ۳ مورد، نقد شبهات ۳ مورد و جریان‌شناسی ۱ مورد می‌باشد (<http://pke.journals.miu.ac.ir>).

مجله «مطالعات اندیشه معاصر مسلمین»، نشریه‌ای با رتبه علمی پژوهشی متعلق به جامعه‌المصطفی است که از میان ۱۶ شماره، ۷ مقاله در نقد وهابیت با محورهای نقد مبانی ۵ مقاله، و ۲ مقاله در جریان‌شناسی وجود دارد (<http://mam.journals.miu.ac.ir>).

از دیگر مجلات علمی پژوهشی، مجله «مطالعات تفسیری» است که به دانشگاه معارف اسلامی تعلق دارد. از مجموع ۵۳ شماره در مجله مذکور، تعداد ۴ مقاله در نقد وهابیت با محورهای نقد مبانی

۲ مقاله و نقد شبهات تعداد ۲ مقاله است (<https://tafsir.maaref.ac.ir>).

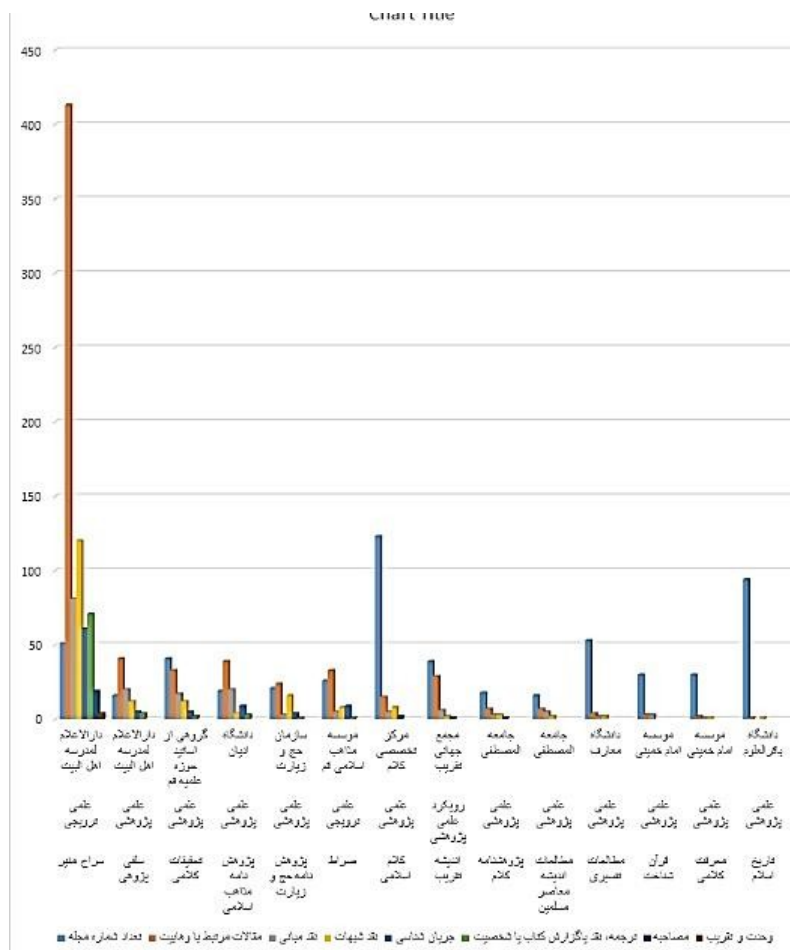
یکی دیگر از مجلات علمی پژوهشی، مجله «قرآن شناخت» است که متعلق به مؤسسه امام خمینی علیه السلام می باشد. از مجموع ۳۰ شماره در مجله مذکور تعداد ۳ مقاله در نقد وهابیت با محور نقد مبانی تولید شده است (<http://qoranshenakht.nashriyat.ir>).

از دیگر مجلات علمی پژوهشی، مجله «معرفت کلامی» است که به مؤسسه امام خمینی علیه السلام تعلق دارد. از مجموع ۳۰ شماره در مجله مذکور تعداد ۲ مقاله در نقد وهابیت با محور مبانی و پاسخ به شبهات تولید شده است (<http://kalami.nashriyat.ir>).

از مجلات علمی پژوهشی دیگر، به مجله «تاریخ اسلام» می توان اشاره کرد که متعلق به دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام می باشد. از مجموع ۹۴ شماره در مجله مذکور تعداد ۱ مقاله در نقد وهابیت با محور پاسخ به شبهات تولید شده است (<http://hiq.bou.ac.ir>).

عنوان مجله	رتبه مجله	صاحب امتیاز	تعداد شماره مجله	مقالات مرتبط با وهابیت	نقد مبانی	نقد شبهات	پایان شناسی	ترجمه، نقد یا گزارش کتاب یا شخصیت	مهاجره	وحدت و تقرب
سراج منیر	علمی ترویجی	دارالأعلام لمدرسة أهل البيت علیهم السلام	۵۱	۴۱۳	۸۱	۱۲۰	۶۱	۷۱	۱۹	۴
سلفی پژوهی	علمی پژوهشی	دارالأعلام لمدرسة أهل البيت علیهم السلام	۱۶	۴۱	۲۰	۱۲	۵	۴		
تحقیقات کلامی	علمی پژوهشی	گروهی از اساتید حوزه علمیه قم	۴۱	۳۳	۱۷	۱۲	۵	۲		
پژوهشنامه مذاهب اسلامی	علمی پژوهشی	دانشگاه ادیان	۱۹	۳۹	۲۰	۴	۹	۳		
پژوهشنامه حج و زیارت	علمی پژوهشی	سازمان حج و زیارت	۲۱	۲۴	۳	۱۶	۴	۱		

عنوان مجله	رتبه مجله	صاحب امتیاز	تعداد شماره مجله	نقالات مرتبط با وهابیت	نقد مبانی	نقد شبهات	پایان شناسی	ترجمه، نقد یا گزارش کتاب یا شخصیت	مصاحبه	وحدت و تقریر
صراط	علمی ترویجی	مؤسسه مذاهب اسلامی قم	۲۶	۳۳	۵	۸	۹	۱		
کلام اسلامی	علمی پژوهشی	مرکز تخصصی کلام	۱۲ ۳	۱۵	۵	۸	۲			
اندیشه تقریب	علمی پژوهشی	مجمع جهانی تقریب	۳۹	۲۹	۶	۲	۱			
پژوهشنامه کلام	علمی پژوهشی	جامعه المصطفی	۱۸	۷	۳	۳	۱			
مطالعات اندیشه معاصر مسلمین	علمی پژوهشی	جامعه المصطفی	۱۶	۷	۵	۲				
مطالعات تفسیری	علمی پژوهشی	دانشگاه معارف	۵۳	۴	۲	۲				
قرآن‌شناخت	علمی پژوهشی	مؤسسه امام خمینی *	۳۰	۳	۳					
معرفت کلامی	علمی پژوهشی	مؤسسه امام خمینی *	۳۰	۲	۱	۱				
تاریخ اسلام	علمی پژوهشی	دانشگاه باقر العلوم *	۹۴	۱		۱				

۲-۱-۲. کتاب

از بدو انعقاد نطفه و هابیت به مثابه یک جریان فرقه‌ای در جهان اسلام، نقدهای گوناگونی از سوی عالمان سنی و شیعه متوجه افکار و عقاید آنان شد. از میان عالمان شیعی به بزرگانی چون شیخ جعفر کاشف‌الغطاء با کتاب **منهج الرشاد** و سید محسن امین عاملی با کتاب **کشف‌الایرتیاب** می‌توان اشاره کرد. آنچه در ادامه می‌آید، توصیفی از آثاری است که متعلق یا مرتبط به حوزه علمیه قم است.

آثار متعددی در نقد وهابیت در قالب کتاب منتشر شده است که ذکر آنها از گنجایش نوشتار حاضر خارج است، ولی بررسی گونه‌شناسی کتب نقد وهابیت، تصویر صحیحی را از آنچه به‌طور کلان در مواجهه با وهابیت رخ داده است، می‌تواند به‌نمایش بگذارد. بررسی گونه‌شناسی مذکور در میان حجم پُرشماری از آثار نقد وهابیت که نویسنده مبتنی بر کتاب **کتاب‌شناسی نقد وهابیت** (نصر اصفهانی، ۱۳۹۱، ص ۵۸۸) نوشته اباذر نصر اصفهانی انجام داده است، نشان می‌دهد محورهای مباحث مورد توجه مؤلفان به‌شرح ذیل است: شبهه‌شناسی و پاسخ به شبهات ۳۹۵ کتاب، نقد مبانی و منهج ۹۱ کتاب، وهابیت‌شناسی ۸۰ کتاب، جریان‌شناسی و مباحث تاریخی ۵۹ کتاب، ترجمه ۱۵ کتاب، گزارش یا نقد ۷ کتاب و تقریب و وحدت ۲ کتاب نگارش شده است. البته معیار چنین دسته‌بندی در کتاب مذکور، نویسندگان شیعی‌اند و مختص حوزه علمیه قم نیست. ضمن اینکه پس از تحقیق مذکور، آثار فراوانی در حوزه علمیه به‌چاپ رسیده است.

همان‌گونه که در بخش مقالات اشاره شد، گونه‌ای دیگر از دسته‌بندی کتب نقد وهابیت وجود دارد که کتاب‌های نقد وهابیت را می‌توان در دو دسته توصیفی و ردّیه‌نویسی تقسیم کرد. ردّیه‌نویسی نیز در دو دسته تدافعی و تهاجمی قابل دسته‌بندی است. از بررسی مجموع آثار منتشرشده - در قالب کتاب - در نقد وهابیت توسط نویسنده، به‌دست آمد که کتب جریان‌شناسی و تاریخی وهابیت که معمولاً درصدد معرفی وهابیت‌اند با رویکرد توصیفی و کتاب‌هایی که به پاسخ‌گویی به مسائل مورد اتهام وهابیت می‌پردازند با رویکرد تدافعی نگارش یافته‌اند؛ برای مثال با بررسی عناوین ۴۰ کتاب از جناب آقای علی اصغر رضوانی که در نقد وهابیت نگارش شده است، می‌توان بیشتر آنها را از گونه «ردّیه‌نویسی‌های تدافعی» و بخشی نیز از گونه «ردّیه‌نویسی تهاجمی» یاد کرد (yun.ir/ykanm6). از مصادیق گونه «ردّیه‌نویسی تهاجمی» نقد وهابیت، برخی تألیفات آیت‌الله سبحانی (دام ظلّه‌العالی) را می‌توان نام برد. درمجموع کتاب‌های کمتری با رویکرد تهاجمی به ردّ افکار و آرای وهابیت پرداخته‌اند؛ هرچند آثار و تألیفات برخی نویسندگان جوان در سال‌های اخیر نیز ستودنی است.^۱ مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت^ع با چاپ بیش از ۷۰ کتاب، از پیشگامان عرصه نقد وهابیت با رویکرد تهاجمی محسوب می‌گردد (<https://www.darolelam.ir>).

۱. تألیفاتی که در سال‌های اخیر از محصولات مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت^ع منتشر شده است، از گونه‌های «ردّیه‌نویسی تهاجمی» می‌باشد.

گونه‌شناسی کتاب‌ها مبتنی بر «کتاب‌شناسی نقد وهابیت» اباذر نصر اصفهانی	
نقد مبانی و منهج	۹۱ کتاب
شبهه‌شناسی و پاسخ به شبهات	۳۹۵ کتاب
وهابیت‌شناسی	۸۰ کتاب
جریان‌شناسی و تاریخی	۵۹ کتاب
ترجمه	۱۵ کتاب
گزارش یا نقد	۷ کتاب
تقریب و وحدت	۲ کتاب

۲.۱.۳. پایان‌نامه

از آثار دیگری که در نقد وهابیت تولید شده است، رساله‌ها و پایان‌نامه‌های سطح ۳ و سطح ۴ حوزه علمیه است. گزارش‌های گوناگونی از تعداد رساله‌های حوزوی در این باره وجود دارد. برخی مربوط به تحقیقاتی است که در سال‌های گذشته توسط نشریه طلایه‌داران منتشر شده است. برخی مربوط به گزارشی است که در تارنمای دارالاعلام درباره پایان‌نامه‌های نقد وهابیت منتشر شده و منحصر به رساله‌های طلاب نیست و برخی نیز متعلق به کتابخانه آیت‌الله حائری می‌باشد که پایان‌نامه‌های حوزوی را جمع‌آوری کرده است؛ بنابراین اختلافی که در گزارش تعداد پایان‌نامه‌ها وجود دارد از این جهت است که در ادامه می‌آید:

از گزارشی که در میان ۱۱۰ پایان‌نامه سطح ۴ و سطح ۳ حوزه علمیه یا مراکز وابسته به آن تا پایان نیمه نخست سال ۱۳۹۳ توسط نشریه طلایه‌داران منتشر شده (دبیرخانه همایش و نمایشگاه طلایه‌داران نقد وهابیت، ۱۳۹۴، ص ۸۲)، به دست آمده است که مجموعاً پایان‌نامه‌ها با رویکردهای گوناگونی تولید شده است و بدین شرح می‌باشد:

- رویکرد ترجمه‌محوری: برخی ترجمه آثار بزرگان اهل سنت است که علیه وهابیت نگارش یافته است.

- رویکرد پاسخ به شبهات: برخی به بررسی مجموعه شبهات وهابیت، همچون توسل و زیارت، تبرک و جایگاه آن از منظر فریقین، تعظیم شعائر الهی از منظر قرآن و روایات، جایگاه امامت در مکتب اهل بیت علیهم‌السلام و نقدی بر شبهات قفاری در فصل امامت پرداخته‌اند.

- رویکرد جریان‌شناسی: برخی پایان‌نامه‌ها به رویکرد جریانی پرداخته‌اند و جریان‌های متخاصم یا

همراه با وهابیت را گزارش کرده‌اند. برخی به بررسی و نقد آرا و اندیشه‌های قرضاوی، بررسی و نقد تکفیری‌ها در شمال آفریقا، تضاد وهابیت با دیوبندیه، جریان‌شناسی وهابیت و اثر آن در شبه قاره هند، جریان‌شناسی وهابیت، جریان‌های اسلامی و سقوط امپراطوری عثمانی با تأکید بر وهابیت پرداخته‌اند. - رویکرد مبناشناسی: در رویکرد مبناشناسی، به مبانی فکری و مهم‌ترین مباحث مورد توجه وهابیت پرداخته شده است که شامل تبیین صحیح از توحید و شرک می‌باشد. برخی به تبیین معیار تکفیر در مذاهب اسلامی پرداخته‌اند، برخی به بررسی و نقد کشف‌الشبهات فی التوحید یا به تعبیر دیگر بنیاد فکری وهابیت در توحید، توحید عبادی در قرآن و روایات و نقد نظر ابن تیمیه، مقایسه توحید از نظر شیخ طوسی، شهید مطهری و محمدبن عبدالوهاب، حقیقت توحید و شرک، نقد اندیشه وهابیت در مسئله توحید یا مسائلی همچون تعامل میان دنیا و عالم برزخ پرداخته‌اند.

- رویکرد مناظره‌ای: برخی مناظرات را پوشش داده‌اند؛ رویکرد نمایش تقابل میان علمای اهل سنت و سلف علیه وهابیت. برخی به بررسی تطبیقی دیدگاه سلف و وهابیت، یا نقد آرای وهابیت از منظر علمای اهل سنت پرداخته‌اند.

- رویکرد نمایش تقابلی میان علمای شیعه و وهابیت: برخی به بررسی تطبیقی رأی علمای شیعه و وهابی درباره شبهاتی همچون توسل و شفاعت پرداخته‌اند. برخی به تبیین دیدگاه اهل بیت علیهم‌السلام در تفسیر آیات قرآن و نقد وهابیت یا نقد و بررسی دیدگاه دکتر قفاری پرداخته‌اند.

در وبگاه دارالاعلام نیز نزدیک پانصد پایان‌نامه بارگذاری شده است که به دلیل تکرار برخی پایان‌نامه‌ها و عدم انحصار حوزوی بودن آن، به صورت تقریبی آمار آن را به شرح ذیل می‌توان ارائه داد: حدود ۲۲۰ مورد در محور مبانی، ۱۶۰ مورد در محور جریان‌شناسی، ۴۵ مورد در محور شبهات، ۲۵ مورد در محور نقد کتب و افکار و ۱۰ مورد در محور معرفی افراد، افکار و کتب بوده است (<https://www.alwahabiyah.com>).

از آنجاکه کتابخانه آیت‌الله حائری در مجاورت مدرسه فیضیه در بردارنده آثار حوزویان است، ذکر آثار مرتبط کتابخانه مذکور خالی از فایده نیست. آخرین فایل روزآمدشده کتابخانه مذکور که در پیام‌رسان رسمی خود جای داده است، بیش از ۴۰ رساله نقد وهابیت در فایل مذکور قابل مشاهده است و غالباً با رویکرد تهاجمی نگارش یافته است (کانال کتابخانه آیت‌الله حائری یزدی در پیام‌رسان ایتا: <https://eिता.com/Haerilib/65>). گونه‌شناسی پایان‌نامه‌های مذکور در محورهای معرفی و نقد مبانی وهابیت ۱۰ مورد، شبهات ۹ مورد، جریان‌شناسی ۱۹ مورد، شخصیت‌ها ۱ مورد، عملکردی ۱ مورد،

فقهی ۱ مورد و تطبیقی ۱ مورد است.

محورهای گونه‌شناسی پایان‌نامه‌ها مبتنی بر مجله طلایه‌داران	
رویکرد نقد مبانی و منهجی	
رویکرد شبهه‌شناسی و پاسخ	
رویکرد مناظره‌ای	
رویکرد جریان‌شناسی و تاریخی	
رویکرد ترجمه‌محوری	
رویکرد گزارشی یا نقد از کتاب	
رویکرد نمایش تقابل میان علمای اهل سنت و سلف علیه وهابیت	
رویکرد نمایش تقابلی میان علمای شیعه و وهابیت	

گونه‌شناسی پایان‌نامه‌ها مبتنی بر پایگاه اینترنتی دارالاعلام (حاوی ۵۰۰ پایان‌نامه)		
حدود ۲۲۰ مورد	نقد مبانی وهابیت	
۴۵ مورد	شبّهات	
۱۶۰ مورد	جریان‌شناسی	
۲۵ مورد	نقد کتب و افکار	
۱۰ مورد	عملکردی معرفی افراد و افکار و کتب	

گونه‌شناسی پایان‌نامه‌ها مبتنی بر کتابخانه آیت‌الله حائری (حاوی ۴۰ پایان‌نامه) اکثراً با رویکرد تهاجمی		
۱۰ مورد	نقد مبانی وهابیت	
۹ مورد	شبّهات	
۱۹ مورد	جریان‌شناسی	
یک مورد	شخصیت‌ها	
یک مورد	عملکردی	
یک مورد	فقهی	
یک مورد	تطبیقی	

۲-۱-۴. همایش و نشست علمی

حوزه علمیه قم در سال‌های اخیر، همایش‌های گوناگونی در نقد تفکر فرزندخواندگان وهابی یعنی داعش و گروه‌های تکفیری زائیده تفکر وهابیت، برگزار کرده است. بزرگ‌ترین همایشی که در این باره برگزار شده است، کنگره ضد تکفیر در سال ۱۳۹۳ با عنوان «کنگره جهانی خطر جریان‌های تکفیری و افراطی» می‌باشد که با حضور یک هزار عالم و اندیشمند مسلمان از داخل و خارج کشور برگزار شد. در کنگره مذکور برخی شخصیت‌های مشهور اهل سنت جهان اسلام به ایراد سخنرانی علیه گروه‌های تکفیری پرداختند. در این کنگره از میان ۷۰۰ مقاله، ۱۰۴ مقاله پس از بررسی به مرحله پایانی راه یافتند که در کمیسیون‌های تخصصی ۶۰ مقاله ارائه شدند.

در طول سال‌های اخیر، نشست‌های تخصصی بسیاری در نقد وهابیت برگزار شده است که با موضوعاتی همچون: شاخصه‌های فکری وهابیت، نسبت میان وهابیت و اصحاب حدیث، مرز تکفیر، نسبت سنجی تفکر اهل سنت با وهابیت، ارزیابی انتساب وهابیت به سلفیه، بررسی شاخصه‌های فکری ابن تیمیه و نسبت سنجی تفکر ابن تیمیه با محمد بن عبدالوهاب، آسیب‌شناسی نقد وهابیت، راستی‌آزمایی انتساب توحید وهابیت به سلف، امکان سنجی نقد وهابیت با استفاده از تألیفات ابن تیمیه، همگرایی سکولاریسم و وهابیت در تحریف مفاهیم اسلامی، بررسی ادعای گزاف وهابیت در تطهیر شرک ربوبی مشرکان، بررسی جریان دیوبندیه و نسبت این جریان با وهابیت و ضرورت تقریب و وحدت در جامعه اسلامی برگزار شده است. برگزاری این نشست‌ها در طی سال‌های اخیر توسط مؤسساتی همچون دارالاعلام لمرسة اهل البیت^۱، مؤسسه تخصصی کلام امام صادق^{علیه السلام}، مؤسسه مذاهب اسلامی، پژوهشگاه مطالعات تقریبی و مجمع عالی حکمت اسلامی انجام شده است. همچنین مؤسسه مذاهب اسلامی در سی سال گذشته بانی همایش ملی علمی تحقیقی مذاهب اسلامی با حضور علمای اهل تشیع و اهل سنت در استان سیستان و بلوچستان بود که در برهه‌هایی در نقد وهابیت، نشست‌های تخصصی برگزار نموده است.^۱

۲-۲. فعالیت‌های آموزشی

در جهت تقویت و تربیت نسل نو و ازسویی تعمیق حوزه‌های مطالعات علمی و فرهنگی، مراکز

۱. مجموعه همایش‌های سالیانه، در مقاله مستقلی در همین مجموعه معرفی شده است.

متعدد حوزوی شکل گرفت که برخی مراکز به صورت کامل و برخی دیگر از جمله تکالیف و راهبرد خود را تقابل علمی با وهابیت تعریف کردند. مراکزی که در این بخش بدان توجه شده است، به دو بخش علمی آموزشی و علمی فرهنگی دسته بندی شده که در ادامه، فعالیت های آن بیان می گردد.

۲-۲-۱. مراکز علمی آموزشی

مراکز بسیاری وابسته یا مرتبط با حوزه علمیه قم وجود دارد که یا در جهت تقابل با وهابیت به نظام سازی آموزشی اقدام کرده اند یا بخشی از توان علمی، فرهنگی یا آموزشی شان در نقد وهابیت به کار گرفته می شود. آنچه در ذیل می آید، هرچند منحصر در موارد مذکور نیست، ولی مشهورترین مراکز را شامل می شود:

الف) مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت

مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت از مراکز وابسته به حوزه علمیه است که رسالت اصلی خود را در نقد وهابیت تعریف کرده است. محور فعالیت های این مجموعه، نقد وهابیت و جریان های تکفیری با هدف زمینه سازی برای گسترش، تعمیق و توسعه دانش در حوزه نقد وهابیت و گروه های تکفیری، زمینه سازی تسهیل و تسریع در پاسخ گویی به پرسش هایی در حوزه نقد وهابیت می باشد. مؤسسه مذکور تاکنون در دوره نقد وهابیت، بیش از ۶۰ نفر در این مجموعه در مقطع سطح ۳ فارغ التحصیل شده اند. همچنین این مؤسسه از مراکزی است که در مقطع سطح ۴ به پذیرش طلاب در نقد وهابیت اقدام کرده است و تاکنون حدود ۲۰ نفر این دوره را به اتمام رسانده اند (<https://www.darolelam.ir>). مرکز مذکور سه شعبه آموزشی پژوهشی نیز در استان های خراسان رضوی، فارس و خوزستان دارد که هر سه فعال اند.

ب) مؤسسه آموزشی پژوهشی مذاهب اسلامی قم

به منظور تعامل علمی و عملی با پیروان مذاهب اسلامی و آشنایی تخصصی طلاب و روحانیون شیعه با مبانی کلامی و فقهی آنان در سال ۱۳۷۰ شمسی فعالیت خود را در شهر مقدس قم آغاز و ۹ دوره عمومی، ۲۲ دوره تخصصی سطح ۳ و دومین دوره تخصصی سطح ۴ را در قم اجرا کرده است. در این میان ۷ دوره تخصصی سطح ۳ در استان های تلفیقی شامل کرمانشاه، هرمزگان، گلستان و همدان برگزار شده است. برگزاری دوره های آزاد، آموزش طلاب بومی استان های تلفیقی نیز از برنامه های مؤسسه مذکور بوده است. مؤسسه آموزشی و پژوهشی مذاهب اسلامی از مراکزی است که در کنار معرفی مذاهب اسلامی برای طلاب، دروس در نقد وهابیت در دوره های بلندمدت تدوین کرده است. از اقدامات مؤثر مؤسسه مذکور، تشکیل گروه های پژوهشی است که گروه نقد وهابیت سال هاست فعالیت علمی دارد.

ج) مؤسسه تخصصی کلام امام صادق *

مؤسسه تخصصی کلام امام صادق * یکی از مراکز رسمی حوزه است. گرایش «نقد وهابیت» یکی از سه گرایش سطح ۳ در مرکز مذکور است که درجهت تربیت پژوهشگر عرصه نقد وهابیت مشغول به فعالیت می‌باشد. تاکنون تعدادی از طلاب در این رشته فارغ التحصیل شده‌اند. مؤسسه کلام، سه شعبه در استان‌های آذربایجان غربی، کرمانشاه و ملایر دارد.

د) مؤسسه خاتم النبیین (فرق و ادیان)

مؤسسه خاتم النبیین * از مؤسساتی است که درباره فرق و ادیان فعالیت می‌کند. یکی از فرق مورد نقد این مؤسسه، وهابیت است. این مؤسسه درحال حاضر دوره چهارم نقد وهابیت در سطح ۳ را سپری می‌کند و از این دوره دست کم ۷۰ نفر فارغ التحصیل شده‌اند. همچنین یک دوره نقد وهابیت در سطح ۴ در این مؤسسه رو به اتمام است (<https://merajekherad.ir>). مؤسسه مذکور دست کم در چندین شهر کشور شامل اصفهان، شیراز، اراک، کرمانشاه، تبریز، قزوین و کرج، نمایندگی دارد که درجهت برگزاری دوره‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت اقدام می‌کند. از فعالیت‌های دیگر این مؤسسه، برگزاری مقطع سطح ۳ در شهر زابل است.

ه) مرکز تخصصی مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی

مرکز تخصصی مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی از مراکزی است که در رشته کلام اسلامی با گرایش سلفی پژوهی طی سال‌های اخیر به جذب طلاب اقدام کرده است. یکی از اهداف تأسیس مؤسسه مذکور، توانمندسازی طلاب پژوهشگر در عرصه نقد وهابیت می‌باشد. تاکنون ده‌ها پژوهشگر در این مؤسسه مشغول به تحصیل و پژوهش‌اند (<http://mazaheb.markazfeqhi.com>).

و) مؤسسه شیعه‌شناسی

مؤسسه شیعه‌شناسی با وجود رسالتی که در پرورش طلاب با محوریت معرفی مبانی تشیع دارد، در زمینه نقد وهابیت در قالب‌های گوناگون اقدام نموده است که می‌توان به ارائه چندین واحد درسی نقد وهابیت یا برگزاری نشست‌هایی در نقد وهابیت در این مؤسسه اشاره کرد.

ز) مؤسسه امام خمینی *

مؤسسه امام خمینی * یکی مراکز مهم آموزشی در قم است که باوجود استقلال از حوزه علمیه قم، پذیرش آن مختص طلاب حوزه علمیه است. هرچند گرایش نقد وهابیت در مؤسسه مذکور وجود

ندارد، ولی در برخی دوره‌های این مرکز، واحدهای درسی یا سرفصل‌هایی در نقد وهابیت برای طلاب ارائه می‌گردد.

ح) مرکز آموزش‌های کاربردی دفتر تبلیغات اسلامی

مرکز «آموزش‌های کاربردی»، وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم بوده که ۱۳۰ دوره آموزشی در این مرکز برگزار شده است. تعداد ۱۸۸۷۰ دانش‌پژوه از فراگیران مرکز مذکورند. دوره نقد وهابیت از دوره‌های آموزشی مورد توجه این مرکز محسوب می‌شود (<https://el.balagh.ir>).

ط) دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، در سال جاری برای دومین بار در گرایش وهابیت، در سطح دکتری طلبه می‌پذیرد. حدود ۱۰ نفر از دانشجویان در این دوره‌ها درحال تحصیل بوده یا دوره آموزشی را به پایان رسانده‌اند.

ی) دانشگاه ادیان و مذاهب

دانشگاه ادیان و مذاهب از دانشگاه‌های نسبتاً حوزوی است که در سال جاری چهارمین دوره وهابیت‌شناسی مقطع دکتری را برگزار کرده است و دست‌کم ۵ نفر از طلاب، در مقطع دکتری فارغ‌التحصیل شده‌اند.

۲-۲-۲. مراکز علمی فرهنگی

در میان مراکز علمی و فرهنگی متعددی که طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی در مواجهه با وهابیت اقدامات علمی مؤثری داشته‌اند، چندین مرکز از شهرت بیشتری برخوردارند که در این بخش به آن اشاره می‌شود:

الف) پژوهشکده حج و زیارت

پژوهشکده حج و زیارت وابسته به بعثه مقام معظم رهبری است و ده‌ها اثر در مکتوبات و منشورات با محور نقد وهابیت به‌ثبت رسانده است. از دیگر فعالیت‌های پژوهشکده به برگزاری چندین نشست علمی در نقد وهابیت می‌توان اشاره کرد (<https://journal.hzrc.ac.ir>).

ب) مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام

فعالیت‌های قابل توجهی ازسوی مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام علیه وهابیت صورت گرفته است

که در نوع خود قابل تقدیر می‌باشد. این فعالیت‌ها شامل موارد ذیل می‌شود: شناسایی و کمک خیرین برای ساخت مساجد در مناطق مرزی، اعزام اساتید عقاید و وهابیت‌شناسی، برگزاری دوره‌های آموزشی مخصوص معلمان، طلاب و دانشجویان، انعکاس نقد وهابیت در صفحات خبری و رسیدگی فکری به شیعیانی که تحت تأثیر وهابیت بوده‌اند. ضمن اینکه وبگاه مفتاح با ارائه ۷۰ هزار پاسخ به پرسش‌های گوناگون به ۵ زبان عربی، انگلیسی، فارسی، ترکی استانبولی و اردو، یکی از جامع‌ترین مراجع مجازی پاسخ به شبهات محسوب می‌شود که یکی از بخش‌های آن پاسخ به شبهات وهابیت است (<https://www.ahl-ul-bayt.org>).

ج) پژوهشکده مطالعات تقریبی

پژوهشکده مطالعات تقریبی با هدف تعمیق وحدت و تفاهم میان پیروان مذاهب اسلامی، از طریق برجسته‌سازی نقاط مشترک در متون اسلامی با محوریت قرآن کریم و سنت شریف نبوی ﷺ، فعالیت‌های بسزایی ایفا کرده است. رویکرد پژوهشکده مطالعات تقریبی، راهبردی بلندمدت برای خنثی‌سازی اختلاف‌افکنی‌های وهابیت به‌شمار می‌رود (<https://taqribstudies.ir>).

د) بنیاد فرهنگی امامت

بنیاد فرهنگی امامت، زیر نظر آیت‌الله سیدعلی میلانی است (<https://emamat.ir>). برخی فعالیت‌هایی که بنیاد مذکور در نقد وهابیت انجام داده، به شرح ذیل است: تدوین کتاب مجموعه مقالات نقد وهابیت وطنی، برگزاری کارگاه‌های مناظره با وهابیت، تربیت ۱۵ مناظرگر و تربیت محققان پاسخ‌گوی نقد وهابیت.

۲-۳. فعالیت‌های رسانه‌ای

از مجموع صدها کانال ماهواره‌ای علیه شیعه (<https://www.tasnimnews.com>)، وهابیت نقش بسیار پُررنگی در ضدیت با باورهای شیعه ایفا کرده است. آنها سالیان سال علیه آموزه‌های تشیع تاخته‌اند. برخی از این شبکه‌ها همچون «وصال حق» با مدیریت محمد انصاری، «کلمه» به مدیریت عبدالفتاح خدمتی، «توحید» با مدیریت ملازاده و «نور» در نوک پیکان حمله‌ها قرار دارند. باتوجه به رشد فضای مجازی در سال‌های اخیر، حوزه علمیه قم با شناخت صحیح نیاز مخاطب، در عرصه نقد وهابیت به‌خوبی راه یافته است. از آنجاکه در عرصه رسانه، نقش مؤسسات وابسته یا مرتبط به حوزه پُررنگ است، فارغ‌التحصیلان

حوزوی که در عرصه نقد وهابیت فعالیت دارند، به خوبی از ظرفیت و بستر رسانه‌های گوناگون غیرحوزوی برای نقد وهابیت بهره برده‌اند که برای نمونه به شبکه ولایت ذیل اشراف آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی و شبکه ولی عصر (عج) وابسته به آیت‌الله حسینی قزوینی می‌توان نام برد. مؤسسه ولی عصر (عج) با هدف نشر معارف اهل بیت (ع) و پاسخ‌گویی به شبهات اهل سنت ایجاد شده بود. کانال تلویزیون اینترنتی ولی عصر (عج) متعلق به مؤسسه ولی عصر (عج) است. از مجموعه برنامه‌های تصویری نقد وهابیت که شبکه ولایت در گذشته ایفا کرده است، دست‌کم ۳۳ مورد در تارنمای ولی عصر (عج) علیه وهابیت قابل مشاهده است (<https://www.valiasr-aj.com>). موارد مذکور شامل مباحثی همچون پاسخ به شبهات، موضوعات تاریخی، مسائل اجتماعی، جنایات وهابیت، ارتباط سعودی و اسرائیل، سرقت علمی وهابیت و دخل و تصرف متن ازسوی وهابیت، نقد شبکه‌های فعلی وهابیت، اختلاف اهل سنت و وهابیت، توهین وهابیت به صحابه، جنایات وهابیت در فتاوی محمدبن عبدالوهاب، جسم‌اندیشی در توحید وهابیت، افشاگری علمای اهل سنت درباره وهابیت، حرمت دفاع از فلسطین، تضاد احناف و وهابیت، ریشه مشترک آل سعود و یهود، تکفیر علما و جنایات داعش می‌باشد.

مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت (ع) در بخش رسانه، تولیدات فاخری به‌ثمر رسانده است که گزارش اجمالی آن بدین شرح می‌باشد: تولید ۱۳ ماهنگ پویانمایی دو دقیقه‌ای در نقد وهابیت، تولید ۱۵۰ ماهنگ تطبیقی و مقایسه‌ای میان دیدگاه علمای اهل سنت و وهابیت، تولید ۸۰ مورد عکس نوشته نقد وهابیت، تولید ۵۰ اینفوگرافی نقد وهابیت، تولید ۱۱ مورد موشن گرافی تاریخ نجد و جنایات وهابیت و آل سعود.

۲-۳-۱. پایگاه‌های اینترنتی

پایگاه‌های اینترنتی باتوجه به مخاطبان جهانی که دارند، از عرصه‌های روزآمد مقابله با وهابیت به‌حساب می‌آیند. در این میان مراکز وابسته یا مرتبط به حوزه علمیه، نقش مؤثری در کنش‌گری علیه وهابیت ایفا کرده است. در ادامه برخی پایگاه‌های فعال در این عرصه بررسی شده است:

الف) پایگاه پژوهشی تخصصی وهابیت‌شناسی

پایگاه مذکور که به سه زبان فارسی، عربی و اردو فعالیت دارد، متعلق به مؤسسه دارالاعلام لمدرسة أهل البيت (ع) می‌باشد (<https://www.alwahabiyah.com>). این پایگاه توانسته است بیش از هزار مقاله به‌شکل طبقه‌بندی‌شده در موضوعات اندیشه وهابیت، تاریخچه، جریان‌شناسی وهابیت، دولت عربستان

سعودی، نقد وهابیت، فعالیت‌ها و رویکردها، تراجم و نیز بیش از هزار کتاب به صورت طبقه‌بندی شده به دو زبان فارسی و عربی قرار دهد. همچنین در آخرین بازدید از وبگاه مذکور، ۳۸۳ چکیده پایان‌نامه در موضوعات پیش گفته جمع‌آوری و ارائه شده است (<https://www.alwahabiyah.com>). برخی فعالیت‌های پایگاه مذکور در نقد وهابیت به شرح ذیل می‌باشد:

تعداد مقالات ارائه‌شده: ۱۴۵۸ مقاله اینترنتی، تعداد پایان‌نامه‌های ارائه‌شده: ۵۱۳ مورد، تعداد معرفی کتاب: ۷۷۴ مورد، تعداد پرسش و پاسخ‌ها: ۸۷۷ مورد، تعداد مقالات جریان‌شناسی: ۱۷۸ مورد، تعداد اسناد نقد وهابیت: ۹۹۶ مورد، تعداد یادداشت‌های تحلیلی: ۵۹۸ مورد، تعداد معرفی شخصیت‌های مدافع تکفیری: ۳۳ مورد، تعداد معرفی شخصیت‌های منتقد وهابیت: ۷۵ مورد، تعداد ویژه‌نامه‌ها: ۴۴ مورد، تعداد تصاویر علیه وهابیت: ۲۲۹ مورد، تعداد مصاحبه و نشست‌های علمی: ۱۱۰ مورد، تعداد فیلم‌ها: ۳۹۴ مورد، تعداد نمائندگان‌های پرسمان مذاهب «پرسش و پاسخ از استاد توحیدی»: ۴۴ مورد.

ب) پایگاه مخاطرات تکفیر

پایگاه مذکور متعلق به دبیرخانه کنگره جهانی مقابله با جریان‌های افراطی و تکفیری است (<https://makhaterltakfir.com>) که به چهار زبان فارسی، عربی، اردو و انگلیسی فعالیت دارد. برخی فعالیت‌های پایگاه مذکور در نقد وهابیت به شرح ذیل است:

تعداد مقالات علمی: ۱۲۹ مورد، یادداشت‌های تحلیلی: ۱۸۱۲ مورد، تعداد معرفی کتاب: ۱۵۹ مورد، تعداد مقالات جریان‌شناسی: ۲۴۰ مورد، تعداد پرسش و پاسخ: ۵۴ مورد.

ج) پایگاه حوزه

در پایگاه حوزه، صدها مورد از مکتوبات، مقالات متعدد در نقد وهابیت یا در موضوع وهابیت قابل مشاهده است (<https://hawzah.net>). در بخش‌های مهمی از پایگاه حوزه به جمع‌آوری و ارائه مقالات مجله‌های علمی پژوهشی و ترویجی مرتبط با وهابیت پرداخته شده است. بخشی از پایگاه مذکور به نمایش چکیده پایان‌نامه‌های مرتبط با وهابیت اختصاص دارد (<https://hawzah.net>).

د) پایگاه تحقیقاتی حضرت ولی عصر علیه السلام

پایگاه تحقیقاتی حضرت ولی عصر علیه السلام با هدف نشر معارف اهل بیت علیهم السلام و پاسخ‌گویی به شبهات اهل سنت ایجاد شده است. پایگاه مذکور در نقد وهابیت، مقالات و مکتوبات متعددی ارائه کرده است که ضبط و انتشار برنامه‌های تصویری متعددی با حضور کارشناسان این پایگاه، از نمونه فعالیت‌های بارز این

مجموعه به حساب می‌آید. بخش‌های گوناگونی در تارنمای مؤسسه مذکور تدارک دیده شده است؛ همچون پرسش و پاسخ‌ها، یادداشت، کتابخانه، مقالات و فتنه و هابیت، که بخش‌های مهمی از محورهای مذکور به نقد و هابیت اختصاص داده شده است (<https://www.valiasr-aj.com>).

ه) پایگاه مرکز الأبحاث العقائدية

کتابخانه پایگاه مرکز الأبحاث العقائدية، دارای بیش از ۶۰۰ کتاب در موضوعات گوناگون اعتقادی است؛ از جمله آن، کتاب‌هایی است که در ردّ و هابیت و پاسخ‌گویی به شبهات آنان بوده که دست‌کم بیش از ۵۰ مقاله یا کتاب در وبگاه مرکز قرار دارد (<https://www.aqaed.com>).

۲-۳-۲. مرکز ملی پاسخ‌گویی به پرسش‌های دینی

پایگاه مذکور درگاه‌های متعددی برای پاسخ‌گویی تعبیه کرده است که با محوریت پاسخ‌گویی تلفنی، رسانه‌ای، برخط و کتبی می‌باشد. در درگاه‌های مذکور مباحث متعدد و متنوعی از و هابیت طرح و پاسخ داده شده است. بخشی از فعالیت مرکز، پاسخ به شبهات و هابیت و ارائه اطلاعات درباره تاریخچه و عقاید آنان است (<https://pasokhgoo.ir>).

۲-۳-۳. تارنمای گفت‌وگوی دینی اسک دین

تارنمای گفت‌وگوی دینی اسک دین، یکی از وبگاه‌های پربازدید است. باتوجه به انجمن‌های علمی تارنمای مذکور، یکی از موضوعاتی که در آن بحث می‌شود، نقد و هابیت است. همچنین پرسش‌های اعتقادی تاریخی که مخاطبان در موضوع و هابیت پرسیده‌اند، پاسخ داده شده است (<http://askdin.com>).

۲-۳-۴. پژوهشکده حج و زیارت

ارکان ساختاری پژوهشکده عبارت‌اند از: شوراهای عالی، گروه‌های علمی و کتابخانه. یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های انجام‌شده آن، ساماندهی و مواجهه علمی با و هابیت است. آثار متعددی در نقد و هابیت به چاپ رسیده است که در تارنمای مذکور قابل مشاهده است (<https://journal.hzrc.ac.ir>).

۲-۳-۵. تارنمای مرکز حقایق اسلامی

وبگاه مذکور با محوریت آثار حضرت آیت‌الله میلانی است که در آن آثار و مکتوباتی در نقد شبهات و هابیت ارائه شده است (<https://alhaqaeq.org>).

۲-۳-۶. تارنمای اتحادیه بین‌المللی امت واحده

یکی از مباحث وبگاه مذکور، بررسی جریان‌ها و جنبش‌های اسلامی اعم از میانه‌رو و افراطی تکفیری همچون داعش است که مکتوباتی در این باره ارائه کرده است (<https://roshd.balagh.ir>).

۲-۳-۷. تارنمای مؤسسه مذاهب اسلامی

وبگاه مذکور مکتوبات متعددی در پاسخ به شبهات وهابیت ارائه کرده است (<https://mazaheb.com>).

۲-۴. نرم‌افزار

مؤسسه تحقیقاتی نور به‌جهت برخورداری از نیروی مهندسی و فنی، معمولاً عهده‌دار تولید نرم‌افزارهای اسلامی و حوزوی است؛ بنابراین آثار و مکتوبات بسیاری از شخصیت‌ها و مؤسسات وابسته به حوزه علمیه قم، از تعامل با مؤسسه مذکور به تولید نرم‌افزار منجر شده است. مؤسسه نور از مجموع ده‌ها نرم‌افزاری که تولید آن را برعهده گرفته است، برخی با موضوعات وهابیت تولیدشده است که به نرم‌افزارهایی همچون «مجموعه آثار کنگره جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلامی» و «الإسلام والوهابية» می‌توان اشاره کرد (<https://www.noorshop.ir>).

۲-۵. فعالیت‌های دفاعی

به‌مرور زمان گفتمان انحرافی وهابیت، الگوی بسیاری از گروه‌های تکفیری در جهان اسلام شد که در سیر زمانی خود، دست آخر به گروه‌های مسلح داعش رسید. گروه‌های تکفیری در مدت امارت و حکومت‌شان با نام مقدس اسلام، دست به کشتارهای فراوانی زدند. حوزه علمیه قم درجهت همراهی با مسلمانان منطقه، فقط به نگارش کتب، مقالات و برگزاری همایش در نقد افکار تکفیری بسنده نکرد و به‌طور عملی نیز وارد میدان شد؛ بر همین اساس زمانی که نظام اسلامی تصمیم گرفت با گسیل نیروهای مستشاری و نظامی به مردم سوریه و عراق کمک کند، تعداد قابل توجهی از طلاب و روحانیون نیز به این قافله پیوستند تا آنجا که ده‌ها شهید مدافع حرم از سوی جامعه روحانیت برای دفاع از اسلام تقدیم شد (<https://khabarfarsi.com/u>).

پس از پدیدآمدن گروه‌های تکفیری در سوریه و عراق، آیت‌الله سیستانی از مراجع عراق طبق حکمی جهاد علیه داعش را واجب اعلام کرد و پیرو این فتوا، مردم عراق آمادگی خویش را جهت حضور در خط مقابله با آنها اعلام کردند. باتوجه به نقشی که جمهوری اسلامی ایران درجهت از میان‌بردن جبهه تکفیری

داشت، مراجع تقلید حوزه علمیه قم نیز نسبت به گروه‌های تکفیری، دست به اقدامات، بیانیه و موضع‌گیری‌هایی علیه جبهه تکفیری زدند. چنین حرکتی از سوی علمای حوزه علمیه قم در کنار حضور طلاب در منطقه سوریه و عراق، همگرایی خوبی علیه تکفیری‌ها شکل گرفت.

مراجع تقلید، علما و حوزه‌های علمیه در ایران همصدا با مرجعیت شیعه در عراق، با حمایت از حکم جهاد آیت‌الله سیستانی علیه تکفیریان داعش بر لزوم مقابله جدی با این گروه تروریستی و مقابله با فتنه آنها در عراق تأکید کردند: «دفاع از عتبات عالیات به‌عنوان جهاد فی سبیل‌الله واجب است». حضرت آیت‌الله مکارم شیرازی در پیامی، از حکم جهاد در عراق حمایت کرد (<https://www.ima.ir/amp/81211962>). آیت‌الله نوری همدانی نیز در این باره پیامی صادر کرد (<https://noorihamedani.ir>). جامعه مدرسین حوزه علمیه قم در اطلاعیه‌ای حمایت قاطعانه خود را از فتوای جهاد آیت‌الله سیستانی اعلام کرد (<https://www.isna.ir/news/93040100243>).

۲-۶. درس‌ها و عبرت‌ها

باتوجه به مسیر مقدسی که گذشتگان و سلف صالح شیعه در نقد وهابیت طی نموده است، می‌تواند نخبگانی که در این عرصه فعالیت دارند، باتوجه به تجربیات و دستاوردهای گذشته، برخی آسیب‌های نقد وهابیت را مد نظر قرار دهند تا در صف‌آرایی با افکار انحرافی وهابیت، توفیق روزافزونی یابند. لازمه چنین توفیقی، بهره‌مندی از تجربیات گذشتگان است که در چند بند بدان اشاره می‌شود:

- تفکیک میان اهل سنت و وهابیت: وهابیت موفقیت خود را در این می‌داند که اهل سنت را با خود همراه نماید؛ بر همین اساس شناخت تفاوت مناهج فکری دو طیف وهابیت و اهل سنت، ضروری است. خصوصاً در مفاهیم اساسی همچون مفهوم توحید و شرک، چگونگی تحقق عبادت، سنت و بدعت. با چنین شناختی، تعارضات وهابیت با اهل سنت آشکار شده و موجب نخواهد شد ناخواسته در راستای هدف وهابیت و سنگین کردن جبهه آنان گام برداشته شود؛ بنابراین بر نخبگان شناخت دو منهج فکری وهابیت و اهل سنت که در تقابل با یکدیگرند، ضروری است.

- سلف‌سازی غیرواقعی از سوی وهابیت: وهابیت با پوشش سلف و سلف‌گرایی، مدام مدعای سلفی‌بودن خود را طرح می‌کند تا به اهداف‌شان نایل شوند، ولی حقیقت اینکه معیارهای وهابیت در توحید و شرک و تحقق عبادت، هیچ سنخیت و رابطه‌ای با سلف و اهل حدیث نداشته و صرفاً سلف‌سازی غیرواقعی با هدف همراه کردن اهل سنت به سمت خود و تطهیر چهره وهابیت است؛

براین اساس توجه به عناوین و مفاهیمی که در نوشته‌ها و گفته‌ها استعمال می‌شود، ضروری است. به نظر می‌آید استعمال واژه سلفی برای فرقه وهابیت، خواه ناخواه نوعی تطهیر وهابیت به حساب می‌آید که تنها کفه ترازوی دشمنان را سنگین‌تر خواهد کرد.

- لزوم توجه نویسندگان به مرحله تهاجمی: همچنان که اشاره شد، رویکرد بیشتر فعالیت‌های پژوهشی نقد وهابیت، توصیفی یا تدافعی بود و کمتر در فاز ردّیه‌نویسی تهاجمی علیه مبانی وهابیت در توحید و شرک گام نهاده‌اند؛ بنابراین همچنان که سابقه مواجهه علمای اسلام در برخورد با بهائیت و قادیانیه، منجر به خروج آنان از دایره گفتمان اسلامی شد و همین امر سبب شد نفّس این دو طیف بریده شود، لازم است در برخورد با افکار انحرافی وهابیت نیز به سراغ مبانی آنان رفت و به ردّ جدی تفسیر انحرافی آنان از توحید پرداخت و وهابیت را از دایره گفتمان اسلامی خارج کرد.

نتیجه

حوزه علمیه قم طی صدسال اخیر در مواجهه با وهابیت، دو دوره پیش از انقلاب و پس از انقلاب را سپری نمود. نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد هرچند تک‌نگاری‌های پیش از انقلاب علیه وهابیت اثرات مؤثری ایجاد کرد، ولی با شروع انقلاب اسلامی، حوزه علمیه قم به شدت مورد هجمه وهابیت واقع شد که البته بیشترین پویایی و تقابل فکری نیز در این دوره رقم خورده است. نتیجه این پویایی در حوزه، به تأسیس مؤسسات متعدد و تلاش بی‌وقفه مجموعه‌ها و نهادهای گوناگون حوزوی منجر شد که سبب شد تازه‌های بی‌بدیلی در عرصه پژوهش، آموزش، رسانه و فضای مجازی در ردّ وهابیت رقم بخورد و نتایج ذیل به دست‌آید:

در حوزه پژوهش از بررسی گونه‌شناسی کتب منتشرشده در نقد وهابیت، بالاترین آمار کتاب‌ها به‌ترتیب با رویکرد توصیفی، تدافعی و پس از آن تهاجمی تولید شده است.

از بررسی بیش از ده نشریه علمی که افزون بر هزار مقاله در آنها تولید شده است، حدود ۶۵۱ مقاله در نقد وهابیت در محورهای نقد مبانی، پاسخ به شبهات، جریان‌شناسی، نقد کتب وهابیت و تقریب و وحدت بوده است. در بخش پایان‌نامه‌های حوزه در مقطع سطح ۳ و ۴ نیز بیش از ۱۵۰ رساله حوزوی در نقد وهابیت تولید شده است که در محورهای گوناگونی توزیع شده‌اند.

در حوزه فضای مجازی، ضمن حضور ده‌ها پایگاه مجازی فعال ضدوهابی، تولیدات بدیعی در این عرصه دیده می‌شود که قابل تحسین است.

منابع

۱. حکمی زاده، علی اکبر؛ اسرار هزار ساله؛ [بی جا]: [بی نا]، [بی تا].
۲. خمینی، سیدروح الله؛ کشف اسرار؛ [بی جا]: [بی نا]، [بی تا].
۳. دبیرخانه همایش و نمایشگاه طلایه داران؛ «نقد وهابیت»، مجله طلایه داران (متعلق به دبیرخانه همایش و نمایشگاه طلایه داران نقد وهابیت، مرکز آموزش های کاربردی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)؛ دی ۱۳۹۴، ص ۷۳-۹۴.
۴. قاضی عسکر، سیدعلی؛ ابوطالب یزدی شهید مروه؛ تهران: نشر مشعر، ۱۳۸۴.
۵. لک زایی، نجف؛ سیر تطور تفکر سیاسی امام خمینی؛ تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۳.
۶. مجله میقات؛ «خاطرات سرپرست حجاج در سفر حج سال ۱۳۲۷ خورشیدی»، مجله میقات حج؛ ش ۵۱، فروردین ۱۳۸۴، ص ۱-۱۵.
۷. نصر اصفهانی، اباذر؛ کتاب شناسی نقد وهابیت؛ تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۱.
۸. نوری، هادی؛ آیین جعفری؛ تهران: مجلس شورای اسلامی، ۱۳۲۴، مندرج در:
<http://opac.nlai.ir/opac-prod/bibliographic/1735391>